

Žrtve države

Janez Pečar*

Mitius imperanti melius paretur

Bolje se uspeva z blagostjo kot s surovostjo

V viktimologiji se zaradi masovne oškodovanosti in posledic raznih vojn, oboroženih spopadov, terorizma in drugih konfliktov vendarle polagoma začnajo proučevati žrtve države in drugih oblik institucionaliziranega in organiziranega državnega nasilja. Tovrstni viktimizacijski procesi se zaradi različnih državnih interesov dogajajo tako znotraj suverenosti posameznih držav kot tudi "čez mejo" kot: okupacije, intervencije, pacifikacije, ekspanzionizmi in različne ozemeljske zahteve. Tovrstna makroviktimiteta ni primerljiva z drugimi oblikami viktimizacije. Država ustvarja različne tipe "trpečih", ki se oblikujejo odvisno od njenega destruktivnega delovanja in drugih možnosti tako pravnoformalnega kot povsem protipravnega reševanja državnih, socialnih, gospodarskih, vojnih, verskih in drugih vprašanj.

Država kot najvišja, najbolje organizirana in hierarhizirana družbena organizacija ravna s svojimi žrtvami ponižujoče, uničujoče, brezobzirno in razdiralno, zaradi česar nastajajo novi zločini proti človeštvu, ki se tudi dojemajo selektivno in odvisno od ciljev, zaradi katerih nastajajo. Zato velja na kriminal držav vedno gledati skozi njihove interese in tudi v dojemanju viktimizacije nastajajo različna merila, odvisna od ocenjevalcev, ne nazadnje tudi v mednarodni politiki, zavezništvu, sosedstvu itd. Diskriminatorno razumevanje viktimizacije je zato glavna ovira pri pomoči žrtvam in pri uveljavljanju njihovih pravic, za katere že nastajajo določena izhodišča ali temeljna načela pravičnosti.

Država je in bo vedno najbolj pomemben viktimizator. Zato je ni mogoče izpustiti iz razpravljanja o viktimoloških vprašanjih. Pojavi in procesi zadnjih let v svetu terjajo, da tudi v viktimologiji (ob naraščajočem znanju v drugih disciplinah) zasluži vso pozornost v obravnavanju in teoretiziranju.

Ključne besede: država, državni kriminal, žrtve države, viktimizacijski procesi, tipologije žrtev, ravnanje z žrtvami, pomoč žrtvam, povračilo škode, viktimologija

UDK: 342.5:343.988

Z osamosvojitvijo in oboroženimi spopadi, ki so še nekaj let po tem dogodku divjali tudi v naši bližini in na nekoč skupnih jugoslovanskih tleh, smo se bolj kot kdaj koli poprej začeli zanimati za delovanje države. Pa ne samo zato, tudi dogodki in politični procesi, ki so spreminjali svet, dotlej razdeljen na dva bloka, priteguje pozornost za to najpomembnejšo in najmočnejšo družbeno organizacijo. Skratka, država je v zadnjih letih postala postmodernistična tema na prenekaterih področjih družboslovnega razpravljanja še posebej zato, ker poleg prednosti, ki jih prinaša, ustvarja tudi neizmerne tragedije, s katerimi se, kljub njihovim neskončnim razsežnostim, ne ukvarja nobena kriminalna politika. Kajti države vodijo imperialistične vojne, ustvarjajo vojni kriminal, genocid, kriminal zoper človeštvo, podpirajo terorizem, kolikor se ga ne lotevajo same, sodelujejo v razizmu najrazličnejših vrst, zatirajo in gospodarsko izkoriščajo cele narode, etnične in druge skupine, da bi zavarovale lastno integriteto ter suverenost pa neredko sprejemajo drakonske ukrepe, zaradi katerih ogrožajo druge, in sploh skrbe za lastne organizacijske, instrumentalne in druge interese itd.

Kljub navidezni samostojnosti pa so le sredstvo za uresničevanje političnih interesov prevladujočih silnic, ki se tudi nenehno spreminjajo.

Država ima monopol nad nasiljem. V tem oziru je njen pomen nedvoumen in zaradi tega skozi vso človeško zgodovino potekajo nenehni boji za državo, proti državi in med državami. Vsi, ki jih država kakorkoli prizadene so lahko žrtve zlorabe njene moči. In če se ta moč sesuje, kot smo priča drastičnim spremembam v nekaterih državah, nastajajo s tem v zvezi ne le nove žrtve, marveč tudi nov državni kriminal, drugačne kršitve človekovih pravic in državljanskih svoboščin, novi viktimizacijski procesi in pojavlja se nemoč države pri omejevanju zla, ki nastaja navsezadnje tudi zaradi nje same.

Državni kriminal se pogosto dogaja v vzdušju tekmovalne politike, zatiranja različnih disidentov, nasprotnikov in tekmecev, upiranja nesprejemljivim interesom, tja do zavračanja politično škodljivih tendenc. Država je s svojim aparatom hkrati tudi sredstvo za resne zlorabe politične, moralne in ekonomske moči, kar še posebej prihaja do izraza v vojnah. Vojne pa postajajo tudi informacijski spektakel za svet, ki ni vanje vpleten in jih opazuje iz oddaljenosti. Zato se velja strinjati s piscem, ki je nekoč zapisal: "Televizija je prinesla krutost vojne v udobnost dnevne sobe. Vojna je bila izgubljena v ameriških dnevnikih sobah - ne na bojnih poljih v

* dr. Janez Pečar, diplomirani pravnik, redni profesor za kriminologijo, 1000 Ljubljana, Rozmanova 2.

Vietnamu"¹.

Pogosto pa so prezrte in pozabljene žrtve države, ki jih različno dojemamo glede na to, kaj se kje dogaja, s katere strani, kako daleč, zaradi česa sploh postajajo žrtve, ali so žrtve svojih ali tujih interesov, čigavih koristi itd. Zato žrtve države največkrat niso problem kazenskega pravosodja. Večinoma ne bodo prejele ne odškodnine in ne povračila, povzročitelja ne bo zadela "pravična" kazen, ker do njega sploh ne bodo prišli. Kajti moč upiranja pravičnosti je v rokah viktimizatorjev, čeprav se v mednarodnih odnosih tudi v tem oziru pogledi na državni kriminal polagoma vendarle spreminjajo in tudi v kriminologiji in viktimologiji prihaja do večjega zanimanja za storilce na eni strani in za žrtve države na drugi, položaj še vedno ni takšen, da bi kazal na ustrezno razumevanje in na potrebno odzivanje zoper državno viktimizacijo pretežno nemočnih in nezaščitenih. Več ustreznega odzivanja je videti v samaritanskih in nevladnih človekoljubnih organizacijah sodobne civilne družbe kot v spolitiziranih regulacijah mednarodnih organizacij držav, ki se ravna po svojih političnih, gospodarskih in drugih interesih.

Ta sestavek ima namen poudariti pomen države kot najpomembnejšega, toda dokaj prezrtega povzročitelja različnih viktimizacij. Država naj bi prav tako našla ustrezno mesto v viktimologiji kot znanosti o človekovem trpljenju, ki ga povzročajo ljudje. Kajti država je organizacija ljudi, ki jo uporabljajo za prizadajanje bolečin drugim ljudem, ali celo samim sebi. Zato je gotovo zanimanja vredna kontroverzna inštitucija, ki je v viktimologiji ne gre zanemariti.

1. Viktimizacijski procesi

Država kot najvišja in močno hierarhizirana družbena organizacija ima s svojimi prisilnimi mehanizmi, avtoriteto in oblastjo ter pravom kot družbenim inženiringom izredno moč. Moč, ki izhaja iz njenih značilnosti družbene strukture, ki jo lahko uravnava, usmerja ter uporablja za svoje družbeno prilagojene pritiske tako navzen kot navznoter. Poleg pravnih, moralnih in drugih sankcij lahko uporablja tudi oboroženo prisilo, manipulira s simboli, politično, gospodarsko, vojaško in drugo propagando, in ne nazadnje, se po svetu dogaja, da se tudi religije uporabljajo in zlorabljajo za prav določene namene države, s katerimi želi ta doseči svoje cilje, nemalokrat odvisne od narave oblasti, ki v njej prevladujejo, kolikor ne gre še vedno za diktature, ki jih vodijo posamezniki.

Države so zato hkrati tudi pobudnice različnih družbenih procesov, ki spreminjajo kakovost življenja ljudi in vplivajo na človekove pravice in

temeljne svoboščine, bodisi v pozitivnem bodisi v negativnem smislu. Prikrajševanje ljudi za njihove pravice, povzročanje trpljenja, stisk in težav, uničevanje ne le svobode, ampak tudi imetja, kulturnih in drugih vrednot tja do omejevanja kakovosti človekovega življenja so globalni viktimizacijski procesi, ki posameznikom ustvarjajo neugodnosti, h katerimi sami največkrat niso nič prispevali. Zato države s svojimi večinoma prisilnimi dejavnostmi, politikami in nasiljem, omejitvami in sovražnostjo, nenaklonjenostjo ali diskriminacijami, manipuliranjem in dominacijo, segregacijami in terorizmom, različnimi oblikami ogrožanja vključno z vojno itd. vplivajo na družbene strukture, jih modelirajo ali dezintegrirajo, dekonstruirajo ali rekonstruirajo in sploh ustvarjajo položaje, ki lahko prizadenejo množice ljudi, posamezne segmente ali sloje, narode in etnične skupnosti, pripadnike različnih političnih, narodnostnih, verskih in drugih skupin in sploh drugačne in različne. To je seveda odvisno od tega, zoper koga in za kaj države sploh izvajajo nasilje, tako znotraj svoje suverenosti kot navzven z okupacijami, terorizmom, vojnami ali vsaj vznemirjanjem sosedov z različnimi ekspanzijami, gospodarskimi in ozemeljskimi zahtevami, revanšizmi, pacifikacijami in uveljavljanjem interesov, ki imajo ali nimajo zgodovinskih, nacionalističnih, religioznih, gospodarskopoličnih ali kakšnih drugih ozadij.

Kriminal države zoper drugo, povzročen z vojno, zasedbami, terorizmom, vojaškimi, ekonomskimi, političnimi in podobnimi grožnjami, ustvarja (znotraj in zunaj) največkrat najbolj masovno ter najbolj razširjeno viktimiteto. Viktimiteto, ki ji ni para v nobeni drugi človeški, ekološki in drugačni oškodovanosti, razen morda velikih naravnih katastrof, kot so potresi, povodnji in podobno. Kajti države skušajo pri svojem nasprotniku, tako doma kot na tujem, doseči čim popolnejšo "dezorganizacijo političnega, gospodarskega, socialnega in vojaškega organizma družbe"² in to ne le z vojno in državnim terorizmom, ampak tudi z genocidom, ekocidom, splošnim kriminalom, vključno s posiljevanjem žensk nasprotnega tabora, plenjenjem, sistematičnim uničevanjem ter zniževanjem ravni sposobnosti njihovega upiranja tudi z vohunstvom, političnim ubijanjem, torturami, jemanjem talcev itd.

Doma pa se viktimizacija vedno najbolj kaže v notranjih vojnah, neupoštevanju človekovih pravic in državljanskih svoboščin, v manipulacijah z etničnostjo oziroma njenim nedoslednim spoštovanjem, v slabem ravnanju z osumljenci, zaporniki, obsojenci in sploh z ljudmi v različnih postopkih pred državnimi organi, v onemogočanju svobode izražanja in sploh omejevanju javnih občil, v zatiranju narodnostnih, etničnih in verskih pravic,

¹ McLuhan, M. Iskric, Delo 14.12.1996, s. 28

² Geršak, T.: Ločnica med vojno in terorjem. Revija Obramba, s. 10.

v diskriminiranju različnega združevanja za civilne ali državljske pravice, za politične in kulturne pravice in sploh za enakost med ljudmi in zakonitost državnega delovanja, za doslednosti pri zatiranju kriminala, tako državnega kot katerakoli drugega itd. Tudi za brezposelnost, stečaje in različne druge težave ekonomskega, kulturnega, nacionalnega, moralnega in drugega izvora je marsikdaj odgovorna država s svojimi neustreznimi politikami, zakonodajo in akcijami, s katerimi na splošno ustvarja družbeno dezorganizacijo, anomičnost ter s tem v zvezi terciarno viktimizacijo, ki jo na tisoče posameznikov občuti tudi kot primarno, ker jih različni pojavi in pritiski, škoda in ogrožanje prizadevajo povsem posamično in osebno.

Zaradi marsikaterega državnega delovanja nastajajo konflikti med družbenimi razredi in posameznimi skupinami, dezorientacije vrednot, razočaranja zaradi nepotešenih pričakovanj, različna ponižanja ogroženih in prizadetih, nasilje in pretirano uveljavljanje zahtev, samovolja in zatekanje k samoobrambi, strah in negotovost, destabilizacija, različna obračunavanja, težnje po rekonstrukciji zgodovine, tja do zahtev po lustracijski zakonodaji, ranljivost velikih skupin nezaščitenega prebivalstva, ki se ne more več varovati pred ekspanzijo novih elit in njihovim prilasčanjem družbenega bogastva, kar se dogaja zlasti v družbah tako samoupravnega kot realnega socializma. Skratka, v okviru države, zaradi nje in zanjo nastajajo različni viktimizacijski procesi, ki jih ne obravnava ne konstitutivna ne kakšna druga viktimologija, ker gre za tolikšen obseg viktimizacij, da je njihovo omejevanje na splošno povsem nemogoče.

2. Žrtve države

Sodobna država ustvarja žrtve, ki niso arhetipične. S svojimi vplivi, delovanjem in sploh procesi, pojavi in dogodki prizadaja različne škode in ustvarja razne družbene posledice. In četudi so prenekateri pisci poudarjali pomen žrtv kriminala države, se njihova prizadevanja na splošno niso vsidrila v zavest viktimologov kot nujna potreba po stalnem obravnavanju viktimizacije povzročene od države. Le počasi, toda čedalje bolj se čuti potreba po tovrstnem dojetanju te družbene organizacije kot enega **najpomembnejših viktimizatorjev sedanosti**. Nekateri pisci pa vendarle kritično pojasnjujejo, kaj pomenjujejo pod diskurzivno moralo produkcije "viktimage"³. Zlasti se to kaže v različnih tipih žrtv, ki niso več le oškodovanci tradicionalnega kriminalnega para, znanega iz del Mendelsohna in von Hentiga, ampak zadevajo različne oblike prizadajanja bolečin, stisk, tegob in trpljenja, kakorkoli povzročene od ljudi. Država pa je organizacija ljudi z močjo, ki je nima nobena druga človeška ustanova.

³ Henry / Milovanovic, s. 105.

In ker gre za organizacijo z največjo ter najnevarnejšo močjo, ki je nima nihče drug, zasluži pozornost katerakoli znanosti, ki se ukvarja z oškodovanostjo, še posebej pa realistične kriminologije.

Zato je tipologija "trpečih" zaradi države zelo različna in odvisna od načinov državnega delovanja bodisi v miru bodisi v vojni, bodisi znotraj njenega območja bodisi zaradi njenega delovanja čez mejo. Možnosti ustvarjanja viktimitete so zato zelo velike in država je lahko storilec, s katerim ne more tekmovali noben drug kriminallec, ker je tako po svoji moči, ravnih delovanja, vlogah, ki jih ima, kot po sredstvih, ki so ji na voljo - neprimerljiva s komerkoli v kriminalnem svetu. Samo država lahko ogroža sodobno človeštvo marsikdaj v globalnih razsežnostih. In kar je zelo pomembno, je to, da država depersonalizira svoj kriminal, četudi ga po drugi plati politizira in demagogizira. To pa je toliko bolj nevarno in hkrati stimulatивно za prizadajanje groženj in škode vsem, ki jim namenja svojo strogost, bodisi da gre za makro viktimiteto ali strukturalno viktimizacijo bodisi za mikroviktimiteto ali posamično škodljivost.

Z vojnami, državnim terorjem čez mejo, okupacijami, genocidnim ravnanjem, razdiralnostjo in uničevanjem dobrin in bogastva, z zatiranjem in zaslužnjevanjem narodov in etničnih skupin, nasilnimi nacionalizmi, verskimi konflikti, zlorabljanjem oboroženih opozicijskih skupin na tujem, ugrabitvami, podpiranjem različnih separatizmov itd. postajajo žrtve kot so: mrtvi, ranjeni in poškodovani oz. nesposobni za nadaljnje normalno življenje, vojni ujetniki in civilno prebivalstvo, begunci, pribežniki, razseljeni ljudje, azilanti in migranti, posiljene ženske, zapuščeni otroci in mladoletniki, ki ostanejo brez staršev, ljudje brez doma, varstva, lačni⁴, bolni, brez zdravstvene pomoči, brez zavetja, izgubljeni, osamljeni itd. Skratka: agresija držav "čez mejo", politični, etnični, verski in drugi spopadi med državami ali zaradi tovrstnih razlogov nastali konflikti pa tudi osamosvajanja na eni strani in varovanje državne suverenosti ali integritete na drugi - ustvarjajo masovne viktimizacije neslutelih razsežnosti, v katerih ljudje rešujejo, kar morejo in si prizadevajo ubežati nevarnostim, ki jim grozi od viktimizatorja. Zato danes na milijone vojnih beguncev po vsem svetu čaka, kaj se bo z njimi zgodilo, kdaj jih bodo spet prisilno vrnili od koder so prišli, trpi v tujih deželah najrazličnejše pritiske, izkoriščanje, zavračanje itd. tja do sovraštva in ksenofobije zaradi različnosti in drugačnosti ali zaradi bojazni domačega prebivalstva, ki ga skrbi konkurenčnost migrantov na trgu

⁴ Zaradi neposrednih gospodarskih ukrepov proti Iraku, je v petih letih umrlo 567.000 otrok. Pudgar, A.: Socialna grozljivka o početju v Iraku. Delo, 7.11.1996, s. 15.

delovne sile, ki jo ti prodajajo pod ceno samo zaradi preživetja.

Kolikor pa ne gre za vojne, okupacije, mednarodne konflikte ter intervencije na tujem in še kakšne druge oblike nasilja držav "čez mejo", pa države viktimizirajo prebivalstvo bodisi lastne bodisi tuje narodnosti z različnim ogrožanjem ali jemanjem pravic, tako docela pravnoformalno kot protipravno s posameznimi bodisi masovnimi bodisi drugimi posegi, kot so protiteroristični zakoni, separatistična propaganda, politično ubijanje⁵ in povzročanje izginotij. Države tudi ne store dovolj za odpravljanje brezposelnosti, revščine in brezdomstva, zoper prodajo otrok, prostitucijo in pornografijo (tudi otroško), zoper poklicne bolezni in poškodbe pri delu, za varstvo naravnega okolja, ne nastopajo ustrezno zoper različne fundamentalizme, ne varujejo prebivalstva določenega spola pred zaostalimi in zdravju škodljivimi navadami⁶, so nesposobne vzdrževati javni red in mir⁷ in zagotavljati varnost pred kriminalom itd. Zanimarjanje, neoblikovanje ustreznih politik in neozaveščanje prebivalstva dopuščajo kriminal, s katerim bi se morala država spopadati. Prav tako se ne bori s svojimi organi zoper korupcijo, omogoča indiferentnost ali diskriminatorno ravnanje, kolikor celo ne ustvarja različnih privilegijev posameznim skupinam in ljudem, ki jih zaradi različnih razlogov favorizira, ter s tem ogroža pravičnost, zakonitost in enakost ljudi pred pravom, tudi s tem, da je treba zaradi nesposobnosti državnih organov "čakati na pravico" nerazumljivo dolgo. Žrtve države znotraj njene pravne ureditve so po svoji tipologiji povsem odvisne od njenega kriminala, ki ga ustvarja s svojim delovanjem ali nedelovanjem.

Nasploh pa katerakoli država glede na položaje, v katerih viktimizira ljudi, nikoli ne gleda na spol, starost in stan svojih žrtev. "Viktimage" je torej vedno posledica njene dejavnosti in ciljev.

3. Ravnanje z žrtvami

Z razvojem človeštva, njegove kulture in civilizacije, delovanjem različnih človekoljubnih in samaritanskih inštitucij, regulacijami odnosov med ljudmi, vključno

⁵ V Pnom Penhu (Kambodža) je po vdoru Rdečih kmerov na bojnih poljih umrlo poldrug milijon ljudi. A.R.: Branik divjega vzhoda, Mag, 3 (1997) 9, s.42. V Zvezni državi Tripura so indijski vojaki in policisti zaradi upora separatistov v 12 urah pobili, pohabili ali posilili več tisoč nedolžnih civilistov. M. O.: Začetek indijske ofenzive proti separatistom. Delo, 28.1.1997, s. 6.

⁶ V Rusiji na leto umre milijon ljudi več kot se jih rodi. Povprečna življenjska doba moških se je znižala na 54 let. Kalašnikov V.: Jelcinov politični blef. Mag 3 (1997) 12, s. 83.

⁷ V Angoli je državljanska vojna poleg bolezni in lakote zapustila tudi 20 milijonov zemeljskih min. Zato pride v Angoli en amputiranec na 334 ljudi. Košak, A.: Diana s prvih strani. Delo, 20.1.1997, s. 20

z vojnim in humanitarnim pravom, bi pričakovali, da bo ravnanje z žrtvami države drugačno, boljše in ustrežnejše - a se to ne dogaja. To z vso neizprosno resničnostjo dokazujejo dogodki, ki jim je v zadnjih letih skoraj ves svet namenil svojo pozornost, od Bosne preko Afganistana do centralne Afrike in drugod, kjer so ljudje masovno umirali, ne da bi bilo storjeno kaj bistveno za zmanjšanje njihovega trpljenja. Pokazalo se je, da država kot organizacija z aparatom, ki jo predstavlja, uničujoče deluje ne le na varnost posameznikov, ampak celih skupin, če ne narodov ali celo drugih držav, s katerimi se zapleta v konflikte, oborožene spopade ali celo vojne in uničuje tako ljudi kot stvari in celo samo sebe in svoje ljudi. Kajti ubijanje in uničevanje se dogaja na obeh straneh. Zato so tudi žrtve, tako tu kot tam, vendar jih kljub "domačemu in mednarodnemu pravu kot sankcijam zoper veliki državni kriminal zelo redko štejemo za kršitve človekovih pravic v kazenskem smislu."⁸

Oškodovani, trpeči, prizadeti in sploh viktimizirani morajo kot ujetniki, ranjenci, poraženci, premaganci, oropani in pokradeni, zaprti in omejevani, zatirani in sumljivi itd. prenašati ponižujoče ravnanje, v katerem izgubljajo samospoštovanje, kar je pogosto še najmanj, kar utrpijo, ko so v oblasti tuje, sovražne in nasprotnne države ali "ujetniki" lastne, kadar jih vzame v postopek iz različnih razlogov, ki izhajajo tudi iz njenega prava.

Z žrtvami "državnega kriminala" se največkrat ravna skladno s cilji, ki jih državna oblast želi doseči, tako znotraj kot zunaj svojih meja. Na to nedvomno vplivajo ne le politični, gospodarski, verski, moralni in drugi oziri, ampak pogosto tudi razmere, v katerih se kaj dogaja bodisi v miru bodisi v vojni ali oboroženih spopadih. Zato se (masovno) ubijanje nasprotnika čestokrat pokaže kot najracionalnejša rešitev ravnanja, kajti v vojni nihče nima rad množice ujetnikov, ubežnikov, pregnancev itd., za katere je treba skrbeti, jih hraniti in oblačiti, zdraviti in varovati in jih morda še "razkazovati" mednarodnim humanitarnim organizacijam, kadar se pojavijo dvomi o kršitvah njihovih pravic. Zato nastajajo nove oblike zločinov proti človeštvu in nove potrebe po omejevanju kršitev. Kajti nasilje v oboroženih spopadih je že od nekdaj zelo kruto, nenadzorovano in pogosto neobvladljivo, neodgovorno in spodbujevano z zgledi, nagrajevanjem, če ne kar z ukazovanjem. Politizacija viktimiziranja nasprotnika, sovražnika, premaganca, ujetnika, ubežnika, obsojenca, pripornika itd. je gotovo najbolj sodobna možnost za večje učinke v nasilnem urejanju kakšnih vprašanj. Kajti vojne, oboroženi spopadi, teroristična agresija, racije, jemanje svobode in sploh preganjanje ljudi iz različnih vzrokov so možnosti za radikalno rešitev nekaterih vprašanj in

⁸ Cohen, S.: Human rights and crimes of the state - the culture of denial, v Muncie et al: Criminological Perspectives, s. 495.

nobena država se doslej ni odrekla nasilju, če si je od njega obetala koristi.

Zato za vojne ujetnike ustanovljajo taborišča, kolikor jih ne ubijajo. Zajeto civilno prebivalstvo nastanjujejo po "industrijskih objektih, skladiščih, rudnikih, stadionih, šolah, rekreacijskih centrih in improviziranih taboriščih, obdanih z žico⁹ in jim onemogočajo vrnitev domov, tudi zaradi etničnega čiščenja. Nad ljudmi izvajajo najrazličnejši teror, ki z namenom globalnega nasilja nad prav določenimi narodnostnimi, etničnimi ali verskimi in drugimi skupinami dobiva razsežnosti genocida. Z ideološkim indoktriniranjem izvajajo najrazličnejšo nestrpnost, ustvarjajo presodke zoper tujce, zatirance in drugačne ter omogočajo priložnosti za agresijo od spodaj, s katero hkrati unificirajo in homogenizirajo svoje ljudi za nastopanje zoper tujce. Zato so še posebej prikladni različni imperializmi, ekstremizmi, radikalizmi, rasizmi, antisemitizmi, fundamentalizmi¹⁰, seksizmi, nacionalizmi in ksenofobije¹¹, tja do gospodarskega izkoriščanja. Naraščajoče razločevanje glede na okoliščine, tako doma kot na tujem ali "čez mejo", vodi v diskriminacijo in segregacijo kot posebno in najbolj splošno ravnanje z žrtvami države, ki se jim, zlasti na notranjevarnostnem področju, pridružuje še stigmatiziranje in z njim tudi ustrezno ukrepanje zoper kakorkoli zatirane.

Žrtve državnega nasilja, oboroženih spopadov, vojne in državne nesposobnosti so tudi milijoni otrok, ki sodelujejo bodisi prisilno bodisi iz obupa, da jim ne bi pobili, ali ker so jim pobili družine. V Združenih narodih ugotavljajo, da so "v zadnjih desetih letih vojne in vojaški spopadi zahtevali življenja dveh milijonov otrok in šest milijonov ranjenih¹² in to od Guatemale, Salvadorja, Nikaragve, preko Alžirije, Liberije, Sierre Leone, Angole, Mozambika, Ruande, Burundija, Ugande, Sudana in Somalije, do Libanona, Palestine, Iraka, Irana, Afganistana, šri Lanke, do Kambodže, pri čemer Bosna sploh ni šteta. Hkrati, ko zaradi istega razloga milijoni ljudi prestajajo hudo eksistenčno stisko, so brez stanovanj in sredstev za preživljanje, po različnih državah, kamor so se

⁹ Geršak, T.: Bo še kdaj kdo ... Revija Obramba 24 (1992) 9, s. 4-9.

¹⁰ Spomnimo se Salmana Rushdieja, za katerega je imam Homeini 14.2.1989 izrekel smrtno obsodbo zaradi "Satanskih stihov". Vsem Muslimanom pa je naročil njegovo smrt za nagrado dva in pol milijona dolarjev in jih obvezal, da ga morajo ubiti.

¹¹ Zaradi kulture nasilja zoper domorodce v Avstraliji (Aborigine), ki ostajajo v odmaknjenih predelih razpeti med ohranjanjem svoje kulture in prilagajanjem večini, jih 70 odstotkov umre pred 50. letom starosti zaradi najrazličnejših bolezní (slabokrvnosti, nenormalnega stanja prsnega koša, ušesnih infekcij, podhranjenosti itd.). Mahnič, K.: V peklú imenovanem Wadeye. Delo, 16.12.1996, s. 6.

¹² Pudgar, E.: Milijoni otrok žrtve vojne. Delo, 3.2.1997, s. 7.

zateki brez dovoljenj za delo, žive "na črno", s hudimi socialnimi in zdravstvenimi problemi, nezavarovani in ranljivi, izkoriščani in brez moči.

Bolje se dogaja žrtvam države v mirnem času in v okviru njene regulacije doma, ko se še vedno morda ravna po izhodišču "Poena unius es metus multorum" (Kazen enega je strah mnogih), v katerega ne velja več verjeti tako kot nekoč. Toda država ostaja ključni in masovni viktimizator ljudi ne glede na to, kje se viktimiteta dogaja.

4. Selektivno dojetanje viktimizacije

človeško oškodovanje, trpljenje, bolečine in sploh kakršnokoli gorje se vedno razume skladno z interesi obeh, v konflikte zapletenih strani - to je viktimi ziranega in viktimizatorja. Tudi če gre za vzajemno viktimizacijo, ni dosti bolje. Vedno se škoda dojema odvisno od ciljev, zaradi katerih se sploh povzroča. Zato se tudi dogaja, da cilji določajo škodo in postajajo merilo pri njihovem uresničevanju. Prav zaradi tega je v zgodovini toliko "Pirovih zmag", ki so bile dosežene z vložkom, ki presega korist, kolikor to problematiko prenesemo na področje "cost / benefit" analiz, ki so v kriminologiji prišle do izraza že iz časa Benthama in Beccarie, čeprav iz drugačnih izhodišč, toda temeljna misel vendarle izhaja iz tehtanja zadovoljstva in bolečin (oz. trpljenja in tveganja), ki sta bila potrebna zato, da se doseže posledica.

Tudi zato je treba gledati na kriminal države skozi interese, za katere se lahko vprašamo, čigavi so, kdo jih določa, zakaj, za doseganje česa itd.? Ali je državni interes sploh lahko javni oz. družbeni interes? Kajti državni interesi so: celovitost, varnost, dostojanstvo in ugled, državno ozemlje, naravni viri, pa mir in red, zagotavljanje delovanja državnih organov, splošna blaginja, tja do boljšega življenja državljanov, da ne omenjamo še kakšnih drugih interesov, ki so lahko posebni za kakšno družbeno-politično ureditev, zaradi česar prihaja do - konflikta interesov. In to ne le med državo in skupinami, ki žive v njej (ali celo med političnimi strankami), ampak med državami, narodi in drugimi skupnostmi ter njihovimi oblastniki in elitami, katerih interesi prihajajo tudi v pravo, ki daje različna sredstva za njihovo izražanje, uresničevanje in predvsem varstvo.

Če tako gledamo na interese, potem je nujno, da prihaja tudi do različnega dojetanja viktimizacij, za katerimi je prav tako iskati interese, ki jih že določa stran ocenjevalca, saj mu že konflikt narekuje "pogled" na viktimizacijo. Zato vsaka stran po svoje ne le dojema, ampak tudi občuti škodo in jo opravičuje, prikriva, racionalizira oz. nevtralizira¹³, priznava ali zanika, si izmišlja zagovore, je zanjo

¹³ Glej več o tem Cohen, S. v Muncie et al.: Criminological Perspectives, s. 502

odgovorna ali zavrača vpletenost itd., tja do pojavov, ki so, kot pravi Stanley Cohen, celo državni kriminal iz poslušnosti, ki kakršnokoli nasilje bodisi avtorizira bodisi rutinizira in dehumanizira¹⁴. S tem pa se docela izničujejo človekove pravice in državljanske svoboščine in zaradi političnih ciljev in vzdušja, ki spremlja njihovo doseganje ustvarja diskriminacija ljudi in njihovih bolečin.

Zato postaja trpljenje ljudi različno vrednoteno. Tisti, ki odločajo o življenju in smrti, imajo svoje poglede na razčlovečenje in mučenje drugih kot tisti, ki to prenašajo. "Pravice" se porazdeljujejo selektivno in diskriminatorno, demokracija velja le za svoje ljudi. **Dvojna merila postajajo zato pravilo in ne izjema**, kolikor se neka škoda sploh ne pripisuje drugim. Na mnoge pojave se države odzivajo pasivno, ravnodušno in se izogibajo urejati težave ljudi, ki jih obremenjujejo, kolikor niso docela nesposobne upravljati družbe, nad katero se postavljajo kot organizacije. Tako je po poročilih OZN na svetu 840 milijonov ljudi, ki so kronično podhranjeni in stradajo, 250 milijonov otrok je prisiljenih v prostitucijo ali morajo kot sužnji delati v tovarnah, četrtna milijarde otrok mora nositi orožje in sodelovati v oboroženih bojih¹⁵. Zaradi neposlušnosti ponekod uvajajo kolektivne kaznovalne ukrepe za dejanja posameznikov. Drugod je policija poslušno sredstvo za doseganje političnih ciljev, razvija se državni terorizem in politično nasilje se čuti celo v nekaterih demokratskih družbah, ki ga racionalizirajo s potrebami po varnostnih ukrepih v boju zoper razne nacionalizme, separatizme in ekstremizme. Hkrati potekajo prizadevanja za politično sodelovanje in ustrezno mobiliziranje ljudi, pri čemer tudi mediji ustvarjajo zahtevam primerno zavest, obujajo kolektivne spomine, različne revanšizme, kličejo po lustracijskem odzivanju ali ustvarjanju določene slepote in vabijo na molk o stvareh, ki bi jih bilo treba urediti.

Zato **nastajajo različni tipi krivde**, razne možnosti zagovarjanja trpljenja, opredeljevanje zmagovalcev ali določanje sramu itd. Plenjenje, uničevanje, ubijanje, razdejanje, okupiranje, pacificiranje, normaliziranje, zagotavljanje reda in miru ter še kaj, se lahko dojema s krivdo in odgovornostjo ali brez njiju. Kadar jih občutimo na "svoji koži", gledamo nanje drugače kot tisti, ki nam jih povzročajo. Vmes pa je polno "nedolžnih opazovalcev", ki se opredeljujejo odvisno od časa, kraja, dogodka, politizacije in mobilizacije za kaj se, ali se ne, identificirajo tako s trpečimi kot z viktimizatorji, z nosilci vojne ali s premaganci itd. Naraščajoče razločevanje glede na okoliščine pa pelje v **diskriminatorno razumevanje viktimizacije**, ki jo ustvarja država zaradi nekaj očitnih ali skritih interesov.

Zato velja pred koncem 20. stoletja postaviti trpljenje množic, ki ga kakorkoli ustvarja država v ospredje. Kajti tovrstne masovne viktimizacije ponekod sploh ne dojemajo v individualnih vlogah. Ljudje kot "masa" pa ostajajo anonimni in kot taki neobčuteni od drugih, ki jih gledamo na televizijskih ekranih in ocenjujemo njihovo bolečino povsem selektivno - če jo sploh.

5. Pomoč žrtvam

Kriminologija in viktimologija se, glede na stopnjo in obseg oškodovanosti, razmeroma še najmanj ukvarjata z žrtvami države, razen od časa do časa v kakih izjemnih primerih. četudi se danes pogosteje kot kdajkoli doslej omenjajo žrtve delavskega razreda kot posledica kapitalizma, žrtve rasizma, patriarhalnosti in drugega, zlasti dejavnosti državnih kontrolnih mehanizmov, še vedno ni posebnega zanimanja za strukturne žrtve, za masovno oškodovanost in sploh za prizadete z množičnim porazdeljevanjem bolečin z vojnami, oboroženimi spopadi, različnimi družbenimi konflikti ter razkoli med posameznimi družbenimi skupinami, za katerimi čestokrat stoje v ozadju države s svojimi političnimi, gospodarskimi in drugimi interesi. Pač pa se danes bolj kot poprej govori o pravicah žrtev, predvsem kadar gre za posamično oškodovanost iz razmerij med oškodovanci in kršitelji, če so to države ali njihovi mehanizmi uradne prisile. Tega seveda tudi v tem pisanju ne gre prezreti, saj se odgovornosti držav za kršitve človekovih pravic in državljanskih svoboščin tudi v mednarodnih akti daje čedalje večji poudarek, in ne nazadnje, če ni odziva v domači državi, se lahko prizadeti obračajo na ustrezne mednarodne organe, ustanovljene posebej za ta namen. Do tega je prišlo skladno z nekaterimi državnimi oblikami mednarodnega združevanja in skupnega odzivanja na kršitve, zlasti kaznovalnega prava.

Kolikor pa gre za žrtve zunaj tega obsega in za oškodovanost, ki izhaja iz politike in drugih, sicer ne tako neposrednih razmerij, pri katerih so odnosi oškodovani-akter manj osebni ali sploh "nepersonalizirani", pa se odzivanje na "viktimage" zaplete, zamegli, razvodeni, kolikor ne zamre. Sicer ne bi mogli reči, da tudi masovna oškodovanost ni regulirana, kot npr. pri vojnih ujetnikih, beguncih, azilantih, civilnih žrtvah vojne in oboroženih spopadov itd., toda čustveni stresi, konflikti, tenzije, bolečine itd. so tu dosti manj upoštevani, da sploh ne omenjamo diskriminiranja, odtegotanje humanitarne pomoči, nasilnega vračanja beguncev, prebežnikov in dezertarjev in neustreznega ravnanja s prenekaterimi drugimi kategorijami ljudi, ki so kakorkoli prizadeti zaradi državnega delovanja, zaradi česar so brez imetja, invalidni in bolni, nezaščiteni ali popolnoma nemočni in katerih je po podatkih OZN okoli 100 milijonov, ki tavajo po svetu, med njimi pa je okoli 30 milijonov "brez

¹⁴ Prav tam., s.503.

¹⁵ Slabe, D.: Človekove pravice. Delo, 9.12.1996, s. 6.

domovine"¹⁶. Gotovo je med njimi veliko število ljudi, ki so izredno ranljivi tudi za druge oblike viktimizacije in ne le za tisto zaradi katere so sploh postali, kar so. To kar so že, je hkrati **možnost za večkratno viktimizacijo**, še posebej če so v povsem tujem svetu, osamljeni in odtujeni ter podvrženi različnim negativnim vplivom in tokovom. Konstitutivna viktimologija bi prav pri njih gotovo našla hvaležno področje rekonceptualizacije ali konstrukcije novega teoretiziranja masovnih žrtev države.

Preseljevanje ljudi zaradi strahu pred prihodnostjo, zaradi obdržanja golega življenja in sploh zaradi bojazni pred nasiljem ustvarja velike gospodarske, socialne, kulturne in varnostne probleme v vseh imigrantskih družbah. Samo po približnih ocenah je v zahodnoevropskih državah bodisi legalno bodisi ilegalno okoli 50 milijonov tujcev¹⁷, ki so vsem v veliko breme in hkrati ustvarjajo priložnost ne le za ksenofobijo ampak tudi za kriminal nad tujci, ki potrebujejo predvsem pomoč v najrazličnejših oblikah, tako moralno kot materialno. Zlasti pa morajo imeti zagotovilo držav - gostiteljic, da ne bodo dopuščale rasizma in rasne diskriminacije, ne ksenofobije in nestrpnosti, ne nasilja (zlasti spolnega) nad tujimi ženskami, zlorabljanja tujih otrok, da se bodo ravnale po mednarodnih dogovorih o medsebojnem sodelovanju pri reševanju begunstva¹⁸, in nudile pomoč vsem, ki so je kakorkoli potrebni. Kajti tudi "imigrantska nevarnost" ne pozna pomslekov, ustvarja predsodke, ne upošteva morale in utečenih običajev, navad in lepega vedenja. **Nevarnost pa ne spreminja le reda in miru, marveč tudi zahteva od ljudi, da se prilagajajo različnim okoliščinam.** Zlasti vojna nevarnost in nasilnost držav je zato preizkušnja vsake osebnosti in tisti, ki se branijo, so največkrat nemočni, zmanipulirani in sploh viktimizirani.

Žrtve kakršnekoli zlorabe moči so zato potrebne finančne podpore, logistične pomoči in strokovnih

¹⁶ G.16 Migracije - Bilten, tematska številka. MNZ 1/1997, s. 2.

¹⁷ Prav tam, s. 7.

¹⁸ Amnesty International in nekatere druge nevladne organizacije v Sloveniji so ob tretjem branju novega zakona o začasnem zatočišču protestirale zoper nekatere določbe in ugotavljale, da je pri nas povoženo temeljno načelo mednarodne konvencije o statusu beguncev - torej načelo nevračanja. Zvonar Predan, Z.: Dolg države do beguncev. Večer, 27.3.1997. Ženeva 23.2.1997. Visoki komisariat za begunce je sporočil, da se je začelo vračanje 290.000 somalijskih beguncev iz Etiopije. Za vrnitev 300.000 beguncev iz Zaira, Zambije in Konga bo potrebno 38 milijonov dolarjev. Do danes se je iz Ruande in Burundije vrnilo 800.000 beguncev, prizadevajo si še za vrnitev 500.000 beguncev iz zahodnega Zaira. Začelo se bo tudi vračanje čečenskih beguncev. Pol milijona beguncev naj bi se vrnilo tudi v BiH. Več kot 250.000 ljudi iz Krajine zdaj živi v ZRJ. Hrvaška jim ne dovoli vrnitve. Delo, 24.2.1997, s. 20.

nasvetov¹⁹. Prav tako naj bi bile deležne materialne, medicinske, psihološke in socialne podpore, ne glede na to, ali jim je prizadejano individualno ali skupinsko trpljenje, vključno s telesnimi ali psihičnimi posledicami, čustveno ogroženostjo, gospodarsko izgubo in ali so bili oškodovani v svojih temeljnih pravicah, ki so jim bile kakorkoli ogrožene s kršitvami mednarodno priznanih norm, v zvezi s človekovimi pravicami²⁰. Zasnova opredelitve "žrtev moči" v mednarodnem pravu predlaga tudi, da države v svojem nacionalnem pravu regulirajo to vprašanje na ustrezen način in v okviru mednarodnih pogledov.

Človeštvo ima dolgotrajne izkušnje z nasiljem držav, mednarodnih konfliktov, vojn in oboroženih spopadov in z drugimi oblikami zatiranja nemočnih in ustvarjanjem tako masovnega kot posamičnega trpljenja. Toda teh vprašanj se loteva reševati v korist žrtev šele v tem stoletju oz. intenzivneje celo v zadnjem desetletju.

6. Restitucija, kompenzacija in povračilo škode sploh

V vojnah, oboroženih spopadih, nacionalnih, verskih in drugih konfliktih med državami ali zaradi državnega terorizma pa tudi sicer s kriminalom "zlorabe moči" države in z njenim nasiljem nad lastnimi državljani in s kakršnimikoli prekoračitvami pooblastil - nastajajo žrtve. Tovrstna viktimizacija se vzdržuje z masovnim ali posamičnim prizadajanjem bolečin, stisk, trpljenja, težav, nesreč in najrazličnejše bodisi materialne bodisi kakšne druge škode, ki jo morajo prenašati množice ljudi, posamezne skupine ali ljudje v določenem kraju ali naselju, če ne kar pokrajini ali državi. Ogrožene so njihove organizacije, inštitucije, premoženje in vrednote. **Stran, ki je viktimizirana, mora prenašati najrazličnejšo ogroženost**, ki je tako posamična, kot skupinska, množična, če ne včasih kar globalna. Zato je življenje v takih razmerah v bistvu masovno trpljenje in bivanje v bolečinah, ki niso samo telesne, ampak predvsem tudi psihične in čustvene. Za take razmere je značilno tudi zatiranje svobode in kratenje temeljnih tako posameznikovih kot skupinskih pravic. Pri tem gre, še posebno če je glavni akter država, za mogočnega viktimizatorja, z usposobljenimi izvajalci in uresničevalci namer. To je pokazala zgodovina bližnje preteklosti kjerkoli po svetu. In še tako demokratični sistemi se niso pokazali nič boljši od diktatorskih režimov. Oboji so zlorabljali svojo moč nad zatiranimi in ogroženimi in bolj ko so njihove družbe bogate, več lahko vlagajo v stehnologizirano nasilje nad ljudmi, tako domačimi,

¹⁹ Clark, R.S.: The United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Program, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1994, s. 195.

²⁰ Prav tam, s.196.

znotraj lastne jurisdikcije kot zunaj, "čez mejo", in to z najrazličnejšimi sredstvi - od vojn do državnega terorizma, preko dejavnosti obveščevalnih služb ali s pomočjo domačih opozicij, kupljenih za kakšen poseben namen.

S tem v zvezi pa je vprašanje povračila škode, storjene z "zlorabo moči" ali "resnih zlorab gospodarske in politične moči", ki je kakorkoli prišla do izraza pri različnih oblikah viktimizacije od države ali za katero kakorkoli stoji država, ne glede na to, ali priznava škodo ali ne. O tem **obstajajo prenekatera izhodišča ali temeljna načela pravičnosti za žrtve**. Ta načela so različna glede na to ali gre za "notranje" ali "zunanje" zlorabljanje. Viktimizacije so zato posledica kršitev domačega prava ali pa gre za viktimiteto, storjeno drugod in za katero so večinoma pomembni različni politični, gospodarski, verski in drugi cilji, s katerimi je motivirana prav določena (mednarodna) dominacija, manipulacija, okupacija, državni terorizem ali kakšno drugo ravnanje, s katerim se pogosto krši tudi mednarodno pravo, konvencije, deklaracije in protokoli, bodisi bilateralni bodisi multilateralni.

Svet še zdaleč ni prišel do tja, da bi bilo povračilo za viktimiteto, ki jo ustvarja država, urejeno enako za vse žrtve, čeprav so očitna močna prizadevanja za tovrstno regulacijo. Kolikor gre za "domači" kriminal države nasproti njenim državljanom, si mednarodne organizacije prizadevajo za ureditev restitucije ali kompenzacije v domačem pravu, skladno s priporočili mehanizmov mednarodne skupnosti. Zato bo verjetno zaradi pritiskov ne le mednarodne javnosti, ampak predvsem politično organiziranih možnosti podrejanja prenekaterim združevalnim procesom, slej ko prej prišlo do regulacije odgovornosti za plačilo škode za zlorabljanje moči in sploh za konceptualizirano dojemanje "victimage", storjene od države - z njenimi posegi v svobodo katerihkoli ljudi znotraj njene suverenosti.

Toda tisto, kar ostaja vedno **najbolj zamotano, je odgovorno za zlorabljanje moči "čez mejo"** in sicer z vojnami, okupacijami, vojaškimi intervencijami, posredovanji pod pretvezo humanitarne pomoči, varstva svojih državljanov pred nevarnostjo v tujini ali sploh kakršnimkoli vpletanjem, vmešavanjem ali nastopanjem na tujem ozemlju, zaradi "potreb" nekih politik (tudi mednarodnih, sosedskih itd.), ki so lahko tudi posledica neenotnosti ali soglasja (nekih) zaveznikov, pokroviteljev, prijateljskih držav ali tekmecev s svojimi interesi. Pri tem je vedno v "igri" vprašanje moči. Stran ali država, ki je močna, tudi zmaga, deli pravico in vpliva na pravičnost in prav zaradi tega je včasih najbolj neodgovorna. Politika močnejšega ali zmagovalca je tu pravilo in pri tem si svet ne more pomagati (vzemimo "delovanje" ZDA v Vietnamu). Škodo kvečjemu, če sploh, plačujejo slabši, premagani, stran, ki je zgubila.

Zato današnje žrtve državnega nasilja in

nespoštovanja človekovih pravic in državljanskih svoboščin večinoma po svetu ostajajo tako ali drugače nepotešene, čeprav gre za najbolj številne in najhujše prizadete skupine človeštva. Samo moč mednarodne skupnosti lahko privede do boljših rešitev, ne nazadnje tudi s skupinami ljudi za pomoč, svetovanje ali povračilo. Toda vzdrževanje tekmovalnih politik, nasprotujočih si interesov ter drugi, predvsem spolitizirani motivi, še dolgo ne bodo dopuščali, da bi z (masovnimi) žrtvami države ravnali drugače in dosledno sankcionirali tudi krivdo, škodo in odgovornost za storjeno zlo.

7. Država kot storilec in viktimologija

S Sutherlandom in njegovo teorijo o kriminalu belega ovratnika, se je v kriminologiji in tudi sicer, predvsem pa v pravu, začela razprava ali lahko skupinske oz. kolektivne organizacije store kaznivo dejanje. To pisanje nima namena razgrinjati različnih argumentov za ali proti, temveč opozoriti, da tudi slovenski kazenski zakonik uvaja možnost regulacije kazenske odgovornosti pravnih oseb, pri čemer pa izvzema državo oz. njene organe kot možne storilce, čeprav njihova odgovornost za škodo ni izključena, oblikovana je le na drug način. Tu pa gre za nepravniško razmišljanje o vlogi in pomenu države za prizadajanje in ustvarjanje bolečin, trpljenja, opustošenja in za ranjene, mrtve, posiljene in sploh ponižane in brezpravne, nemočne in nesposobne, da bi se upirali ali varovali - države kot najmočnejšem viktimizatorju človeške družbe. Zato države **ni mogoče izpustiti iz razpravljanja o viktimoloških vprašanjih**. Kajti nihče nima toliko možnosti, toliko moči in toliko mehanizmov za nasilje in destruktivnost kot prav država in jo je docela realno uvrstiti med ključne povzročitelje viktimizacije. In to toliko bolj, ker presega tradicionalno pojmovanje "kriminalnega para", s katerim se je viktimologija kot znanost sploh začela. Nevarnost, ki prihaja od države, je zato velika preizkušnja za vsakogar, tako za posameznika kot za njegovo skupino, ki se mora pred njo braniti, bežati in se ji izmikati, trpeti ali se ji upirati in jo ogrozati, odvisno od tega, zakaj sploh gre v posameznih razmerjih. Ta pa so predvsem: **ljudje in država ter država nasproti drugi državi**. Ne nazadnje, tudi zaradi svobode in še marsičesa, kar je danes znano iz fenomenologije kriminala in fenomenologije viktimitete, s katero se kakorkoli povezuje država - kot organizacija.

V bližnji preteklosti smo bili priča makroviktimitete izjemnih razsežnosti v številnih delih sveta, kjer so države nastopale v vlogah viktimizatorjev, zaradi katerih trpijo milijoni ljudi. Zaradi razsežnosti viktimizacije in njenih posledic je nujno moralo priti tudi do tega, da je v obe znanosti, tako v kriminologijo kot viktimologijo, prodrla **potreba po proučevanju tako makro kriminalitete kot makroviktimitete**. In ne le to, tudi človeštvo se je s

svojimi mednarodnimi, človekoljubnimi in sploh meddržavnimi organizacijami začelo odzivati na procese, v katerih nastajajo žrtve države.

Najnovejši viktimološki pogledi so tudi na jugoslovanskih fleh²¹ na vseh straneh v konflikt zapletenih pripeljali do obravnavanja vojne, oboroženih spopadov, narodnostnih in političnih konfliktov, državnega terorizma in nasilja sploh in usmerjali pozornost na prenekatero viktimološke probleme, ne nazadnje tudi, kako je množična in organizirana posilstva mogoče pojmovati kot vojaško taktiko in sredstvo za psihično uničevanje nasprotnika, njegovo sramotenje in zaničevanje in kako je mogoče s posiljevanjem žensk nasprotnega tabora povzročati sovražniku krizo identitete, pospeševati maščevalnost in ustvarjati razloge za enakovrstna dejanja na drugi strani - zaradi vračanja enakega z enakim. Hkrati se je z najrazličnejšim masovnim trpljenjem sodobna viktimologija lotila tudi psihičnih plati viktimizacije, stresnega delovanja vključno s strahom in anksioznostjo, čustveno napetostjo, prestrašenostjo, vznemirjenostjo, ogroženostjo itd. Ugotovila je, da vodi to tudi do različnih drugih, predvsem telesnih simptomov oškodovanosti. S tem v zvezi so se v viktimologiji vojne zlasti ženske v Vietnamu, Ugandi, Burundiji, Somaliji, Bosni in Hercegovini in drugod "pokazale" kot lastnina moških, kot dodatek k ozemlju in drugim stvarjem, ki si jih je treba prilastiti. Ženske kot žrtve simbolizirajo sovražnika, ki mora biti poražen, kajti obramba žensk je bila vso človeško zgodovino znamenje moškega ponosa, lastništvo nad žensko pa simbol moškega uspeha. Zato je posiljevanje tako dokaz zmage kot priznanje poraza.

Viktimološke razprave o pomenu države kot viktimizatorja se danes raje ukvarjajo s pojavo-

slovjem in obravnavanjem posledic makro in mikroviktimizacije kot pa z vzroki zanje. Država na splošno ni subjekt, ki bi bil "transparenten", zato ostaja zavita v temo in raziskovanje te problematike zadeva na različne tajnosti, ki jih je mogoče odgrniti šele kdaj kasneje, ko glavni "akterji" niso več dosegljivi. Le z neposrednimi izvajalci se začnjenja ravnati strožje, če so dosegljivi, in jih procesirati pred mednarodnimi sodišči, posebej ustanovljenimi za ta namen. To pa dokazuje, da se ne le v kriminologiji in viktimologiji ampak tudi sicer polagoma začnjenja spreminjati pogledi na odgovornost za makrokriminal in ustvarja prosojnost makroviktimite in išče odgovornost za krivdo, res še za neposredne zločine, ne pa toliko za vse drugo in to predvsem pri tistih - spodaj. Toda to je vendarle več od vsega doslej, pa še vse premalo nasproti tistemu, kar je pričakovati v naslednjem tisočletju. Viktimologija ima pri tem pomembno vlogo, ker mora tudi politiko pripraviti do tega, da bo še bolj odgovorna kot doslej, ko je le z nürnberškim in tokijskim procesom kaznovala glavne akterje dveh držav za nastanek II. svetovne vojne.

Seveda pa se država prav tako ne more ubraniti odgovornosti za žrtve neuspešnega gospodarjenja in propadanja podjetij, nebrzdanega razgrabljanja družbenega premoženja pri nas v času tranzicije, naraščanja brezposelnosti, krčenja socialnih pravic in pavperizacije ter marginalizacije velikega dela spodnjih slojev, negospodarnega ravnanja s proračunskimi sredstvi itd. Za nas še posebej velja poudariti družbeni sistem, ki se uvaja s pomočjo države, in je bil, odkar je nastal v zgodovini človeške družbe - možnost zlorabljanja in manipuliranja z ljudmi. Pri tem gre prav tako za makroviktimite, katere glavni dejavnik je država - katerakoli in v imenu neke politike.

²¹ Npr.: Nikolič - Ristanović et al: Žene, nasilje i rat. Beograd, 1995 in dosti del posameznih piscev na Hrvaškem.

LITERATURA

1. Björge, T., Witte, R.: **Racist Violence in Europe**. St. Martin's Press, London 1993, 261 s.
2. Concerns in Europe. **Amnesty International**.
3. July-December, March 1996, London 1996, 63 s. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offender. Cairo, 28 April-8 May
4. 1995 - razna gradiva.
Documentation der 10 Internationale Fachtagung zum Thema "Demokratie in Anfechtung und Bewährung-zur Problematik von organisierter Kriminalität, Terrorismus und Drogenbekämpfung". Hanns-Seidel-Stiftung, Moskau
5. 1993, 163 s.
Geršak T.: Bo še kdaj kdo, ki bo Bosanec.
6. **Revija obramba**. Ljubljana, 24 (1992) 9, s. 4-9.
Geršak, T.: Ločnica med vojno in terorizmom.
7. **Revija obramba**. Ljubljana, 24 (1992) 6, s. 10-13.
8. Henry, S., Milovanovic, D.: **Constitutive Criminology**. Sage Publications, London, 1996, 288 s.
9. Heronymi, O.: The evasion of state responsibility and the lessons from Rwanda: the need for a new concept of collective security. **Journal of Refugee Studies**, 9 (1996) 3, s. 236-239.
10. Kirbus, V.: Zlati časi balkanskih vohunov. **Revija obramba**, 24 (1992) 11-12, s. 6-11.
11. Lopez Rey, M.: **Criminological manifesto. Federal probation**, 39 (1975) 3, s. 18-22.
Muncie, J., McLaughlin, E., Langan, M. eds.: **Criminological Perspectives**. Sage Publications, London 1996, 530 s.
12. Nikoljæ-Ristanoviæ, V. et al: **Žene, nasilje i rat**. Beograd 1995, 207 + XLII s.
13. O'Donnell, Th.: The prosecution of war criminals: dilemmas of law and policy. **The Criminologist** 20 (1996) 3, s. 153-160.
14. Pagon, M. ed.: **Policing in Central and Eastern Europe**. College of Police and Security Studies, Ljubljana 1996, 730 s.
15. **Pravni leksikon**. Savremena administracija, Beograd, 1985.
16. Reyntjens, F.: Rwanda: genocide and beyond. **Journal of Refugee Studies**, 9 (1996) 3, s. 240-250.
17. Roth, S.: **The Legal Fight Against Anti-Semitism**. Tel Aviv University 1993, 123 s.
18. Rutinwa, B.: The Tanzanian governments response to Rwandan emergency. **Journal of Refugee Studies**, 9 (1996) 3, s. 300-301.
19. Therborn, G.: Ideologija moči in moč ideologije. Ljubljana, Cankarjeva založba 1987, 159 s.
20. Turi, A.: **Državni terorizem**. Neobjavljena diplomatska naloga, VŠNZ, tipkopis, Ljubljana 1986, 48 s.
21. Videtič, J.: **Vloga policije pri zagotavljanju evropske varnosti**, tipkopis, MNZ, Ljubljana 1996, 36, s.
22. Wilkins, B.T.: **Terrorism and Collective Responsibility**. Routledge, London 1992, 160 s.

Victims of the state

Janez Pečar, LL. D., Professor of Criminology, Rozmanova 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

Due to victimisation and the consequences of various wars, armed conflicts, terrorism and other conflicts, victimology has slowly begun to study victims of the state and other forms of institutionalised and organised state crime. Such victimisation as occupation, intervention, pacification, expansionism and various territorial claims occur due to different state interests in the frame of individual sovereign states, as well as beyond national borders. This kind of microvictimization, is not comparable to other forms of victimization. The state creates different types of "suffering" which arise in relation to the state's destructive functioning and other possibilities of both lawful and entirely unlawful methods of solving state, social, economic, military, religious and other questions.

The state, as the highest, best organised and most hierarchical social organisation, treats its victims in a humiliating, ruthless and destructive way, which gives rise to new crimes against mankind, which are perceived selectively and in terms of the goals for which they are committed. For this reason, it is always necessary to look at crime by states through the perception of their interests and to be aware that in the perception of victimisation, different criteria arise, always depended on people who use the in international politics, partnership, the neighbourhood etc. Discriminatory understanding of victimisation is therefore a principal obstacle in victim assistance and in implementation of their rights, for which certain starting points or basic principles of justice have already begun to develop. The state has always been and will be the most important victimiser. For this reason, it cannot be omitted in discussion on victimological questions. Phenomena and processes going on world-wide in recent years require also that victimology (by increasing knowledge of other disciplines) pay every attention to the consideration of this subjects.

Key words: state, state crime, victims of the state, victimization processes, typology of victims, assistance to victims, restitution, victimology.

UDK: 342.5:343.988